
Nacionalsocialistična koncepcija znanosti in *morilska govornica* (*langage meurtrier*)

Taja Kramberger

V zaupnem poročilu nemške Sicherheitsdienst (okr. SD) iz časa druge svetovne vojne lahko preberemo uradno mnenje te ustanove, ki je delovala iz ozadja politične infrastrukture in se močno vpletala v življenja slehernikov, o intelektualcih oz. univerzitetnikih (profesorjih in raziskovalcih):

»Običajno tako malo prispevajo k političnem razvoju in krepitvi rajha, da so lahko še hvaležni, da niso odpuščeni kot intelektualci ali *Weltfremde* [tj. tujci temu svetu – op. avt.] – ljudje v javnem življenju in velikih podjetjih uživajo precej drugačen ugled.

Industrija ne nudi le večjih raziskovalnih možnosti, ampak tudi večje plače; univerzitetni asistenti, ki so šli v industrijo, včasih tam zaslužijo več kakor njihovi nekdanji profesorji.« (Cit. po Grunberger, 1971, str. 400.)

Sistematično poniževanje intelektualcev in znanstvenikov v tretjem rajhu na raven od naroda (*Volk*) odtujenih ljudi, *tujcev* običajnemu svetu ideologije *völkisch*, je strukturna sestavina delovanja nacionalsocialistične (v nadaljevanju NS) politike, ki je svojo koherenco gradila okrog elementa izključitve. Postavitev industrijcev in drugih poslovnežev, katerih edina vrednost se meri z zneski na bančnih računih, više od intelektualcev in akademe na družbeni lestvici, je procedurna konstanta, ki nam tudi v današnjem svetu ni tuja in katere vzgibe moramo v vsakem kontekstu znova preiskovati in razgrinjati.

V nadaljevanju bom najprej prikazala, na katerih načelih in kategorijah je bila utemeljena nacistična znanost oz. antiznanost, če kot njeno osrednje gibalno upoštevamo visceralen antiintelektualizem. Zatem pa bom predstavila še nacistično govornico, *langage meurtrier* (Faye, 1972, 2010, 2013), njene sestavine in značilnosti, njene konceptne specifikacije in njeno družbeno učinkovitost.

Nacionalsocialistična koncepcija znanosti

Čeprav postulirana NS doktrina znanosti črno na belem ni obstajala, je iz delovanja in strategij pronacističnega dela akademskega sveta, ki se je prav kmalu po *Machtergreifung* (30. januarja 1933) začel ravnati po dveh ključnih načelih kolektivne homogenizacije – po *Gleichschaltung* (totalna mentalna homogenizacija družbenega korpusa oz. *vistosmerjenje*) in po *Führerprinzip* (ki upošteva *Führerjevo* besedo kot zakon)¹ –, pa tudi iz publikacij v tretjem rajhu mogoče dokaj jasno deducirati nekatere odločilne poteze znanosti in znanstvene politike pod okriljem nacionalnega socializma. Izpostavljam jih sedem: koncepcijo totalne znanosti, tendenco k čisti znanosti, germanizacijo in rasno purifikacijo znanstvenih disciplin in diskurzov, vdevanje znanstveno-raziskovalnega dela v paradigmo *völkisch* in v okviru vojaško-varnostnega in industrijskega kompleksa, zaničevanje abstraktnega mišljenja in zavračanje (sovraštvo do) teorije, premik k praktičnim, uporabnim znanostim in promocija ekspertov ter – še zadnja kategorija – spodjedanje avtonomnega delovanja fakultet, akademskih skupnosti in drugih oblik akademske socializacije. V nadaljevanju jih na kratko sistematiziram in opišem vsako od njih posebej.²

Koncepcija totalne znanosti (*totale Wissenschaft*)

Postopen in vsaki posamični disciplini prilagojen proces nacifikacije znanosti, ki je potekal ves čas tretjega rajha, je spremljala naraščajoča pozornost oz. zблиževanje med konstrukcijo vednosti in političnim angažmajem – v navezavi z *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (okr. NSDAP) in SD. To zблиževanje se je na primer kazalo v tem, da so posamične discipline neopazno spolzele v legitimizacijski diskurz in delovale v imenu *völkisch* revolucije.

Victor Klemperer (1881–1960), filolog in judovski intelektualce, ki je NS režim preživel zaradi poroke z arijko in je vseh dvanajst let »tisočletnega rajha« zapisoval kroniko režima ter z veliko senzibilnostjo analiziral nacistično lingvistično gimnastiko, je tendenco k totalni znanosti v svojih dnevnikih označil takole: »4. september 1934 [...] v srcu ideološke šole je *totalna* znanost ljudstva in države utemeljene na nacionalsociali-

1 Martin Heidegger je kot freiburški rektor v luči tega načela študente nagovoril takole: »Ne dopustite, da bodo teorije in ideje vodile vaše bitje. *Führer* sam je nemška realnost in zakon, danes in v bodoče.« Gl. Sheehan (1988, 38. str.)

2 Za oporo pri tej sistematizaciji, ki je moja, so mi služila naslednja besedila: kot izhodišči Hartsthorne, 1938 in Grunberger, 1971; pa tudi Faye, 2013; Heiber, 1966; Hutton, 1999; Iggers, 2006; Ingrao, 2010; John et al., 1991; Klemperer, 1975; Mehring, 2009; Michael in Doerr, 2002; Petropoulos, 2000; Stephensen, 1990 in Szöllösi-Janze, 2001. O nacistični univerzitetni deregulaciji in njenih mehanizmi sem napisala dva članka, ki sta bila objavljena v *Sodobni pedagogiki*: Kramberger, 2013b in 2013c. Pričujoče besedilo ju dopolnjuje in nadgrajuje.

stični ideji«, pri čemer takoj zatem omeni Ernsta Kriecka (1882–1947), NS antropologa, in njegovo revijo *Volk im Werden* (*Ljudstvo v postajanju/nastajanju*) kot eksponenta nove »primitivne totalne znanosti« (Klemperer, 1975). Krieck, eden vodilnih (anti-)»intelektualnih« ideologov nacizma, je vso »intelektualno« in »kulturno« aktivnost, združeno v novo fronto *Totale Bewegung*, videl v podrejenosti in samoizpopolnjevanju (*Selbstvollendung*) nemške nacije. Leta 1936 je skupaj z nacističnim ministrom za izobraževanje Bernhardom Rustom (1883–1945) napisal kratek vodnik za novo nacistično orientacijo znanosti, *Nationalsozialistische Deutschland und die Wissenschaften* (*Nacionalsocialistična Nemčija in znanosti*), v katerem prihaja do izraza spojenost politične dokse z utilitarnimi aspekti znanosti, leta 1938 pa je objavil še svoje precej obsežnejše delo z naslovom *Leben als Prinzip der Weltanschauung und Problem der Wissenschaft* (*Življenje kot načelo svetovnega nazora in problem znanosti*), kjer sam nadaljuje s pojasnjevanjem kratkovidnega dosega NS znanosti, pri čemer za vodnika novega NS duha postavlja in obenem zlorablja Goetheja (Hutton, 1999, 30; Ingraio, 2010).

Jean-Pierre Faye, ki je v zadnjih štirih desetletjih večkrat analiziral totalitarni diskurzivni dispozitiv in družbene pogoje njegovega nastanka, meni, da ključno mesto v lansiranju totalitarne govornice v nemškem prostoru, se pravi začetek pozitivnega pojmovanja pridevnika *totale*, ki je kasneje pridobil karizmatično privlačnost in deloval kot združevalna funkcija, zaseda pravnik Carl Schmitt (1888–1985). Ta je imel 23. novembra 1932 pred zbranim občestvom visokih nemških finančnikov in industrijcev (združenih v *Langname Verein*) predavanje z naslovom *Gesunde Wirtschaft im starken Staat* (*Zdravo gospodarstvo v močni državi*), katerega izid je bil ta, da je podpora Adolfu Hitlerju od nekaj med seboj nepovezanih privržencev čez noč poskočila na visoko večinsko podporo znotraj poslovnega sveta. Rezultat Schmittovega predavanja je bil nadalje ta, da je 35 magnatov v posebnem pismu naslovilo predsednika rajha Paula von Hindenburga (1847–1934) in nanj pritisnilo z vso močjo svojega kapitala, naj na prihodnjih volitvah podpre »vodjo velikega gibanja«, se pravi Adolfa Hitlerja (čigar ime je v dokumentu taktično izpuščeno). To se je čez nekaj mesecev tudi zgodilo. V predavanju je Carl Schmitt izpeljal prehod od »močne države« k »totalni državi« in se pri tem izvajanju oprl na italijanski fašizem³: »močna država bo totalna država v smislu njene kvalitete in energije« (Faye, 2010, str. 3). S tem pravniskim govorom na avtoriziranem mestu in pred mogočnim ter vplivnim občinstvom, pravi Jean-Pierre Faye (*ibid.*), je bil zarisan diskurzivni teren in se je s prihodom

3 Mussolini je že v svojem govoru *Discorso all'Augusteo* 10. junija 1925 definiral *lo Stato totalitario*. Gl. Faye, 2010, str. 2.

Hitlerja na oblast kmalu zatem lahko začela množična invazija nove totalitarne govornice. (Več v Faye, 2013; prim. Mehring, 2009)

Totalna nacifikacija vednosti in njihovih dosežkov, pravi Christian Ingrao (2010, str. 110–111), se je opirala na *institucionalno, znanstveno* in *osebno* podlago. Prva je merila na postopno koloniziranje in nadzorovanje krajev produkcije vednosti (univerz, inštitutov, seminarjev, krožkov, fundacij, zasebnih raziskovalnih skupin), druga je skušala notranje-vsebinsko modificirati humanistične in družbene znanosti in jim priskrbeti novo epistemsko podlago (*rasiologije/Rassilogie*), tretja pa je na individualni ravni skozi mentorstva in tutorstva diplom, magisterijev in tez ter skozi diskusije vplivala na posameznikov verovnjaški in vrednostni sistem. Ta diferenciran proces postopne totalne nacifikacije vednosti se je odvijal prilagojeno posamičnim disciplinam, skupna komponenta vsem trem dimenzijam pa je bila ta, da je vse bolj naraščala prepustnost med konstrukcijo vednosti in političnim angažmajem. Tako je nekje na začetku druge svetovne vojne prišlo do dokončne fuzije med znanostjo in NS dogmo.

Tendenca k integraciji čiste znanosti (*reine Wissenschaft*) v nacionalsocialistično znanost

Nacistična tendenca k temu, da bi si v čim krajšem času prilastili področja delovanja *čistih znanosti, čistih misli* (*reine Denken*) in jih integrirali v lastno »znanstveno« vizijo, je seveda navidezna in kamuflažna strategija, kako nevtralizirati intelektualno mišljenje, ki bi utegnilo odkriti kaj takega, kar NS ne bi bilo všečno. Sicer je obsesija s čistostjo eden od širših in zapletenih simptomov nacistične politike purifikacije na različnih družbenih področjih, ki v pretežni meri bržkone primarno sodi v psihoanalitični pojasnjevalni register. Toda modeli za razumevanje družbenega delovanja so kajpada različni, prav tako zorni koti, iz katerih družbeno dinamiko opazujemo, in »čista«, »spodobna«⁴ in »zares prava« znanost, odrezana od umazanih učinkov v realnosti, za NS seveda ni bila ogrožajoča, saj ni imela nobenega vzvoda, oprtega v realnem, in potemtakem tudi nobene *transformativne* moči.⁵

V registru »čiste znanosti« je pomenljiv zapis »NS matematika« Erharda Torniera (1894–1982), ki se je po kadrovske čistki na göttingenski univerzi tam zaposlil kot preverjen strankarski kader in ki se je z intrigo

4 O implikacijah spodobnosti in moralizma v konstrukciji nacionalnega in nacije gl. Mosse, 2005.

5 Dogajalo pa se je tudi nasprotno (zato je potrebna določena previdnost v preiskavah in diskurzivnih labirintih nacistične kamuflaže), in sicer da so se nemški znanstveniki prav v imenu »čiste znanosti« uprli NS psevdoznanstvenim dogmam in »umazanosti s politiko«. Gl. Szöllösi-Janze, 2001, str. 6–7.

celo skušal znebiti direktorja Matematičnega inštituta – odmevnega matematika Helmuta Hasseja (1898–1979), sicer desnega nacionalista in člana NSDAP, ki pa pri nacistih ni bil priljubljen, saj so pri njem odkrili »judovske rodbinske korenine«. ⁶ Takole je Tornier leta 1936 zapisal v eni od številčk revije *Deutsche Mathematik*:

»Čista matematika ima prav tako realne objekte – kdorkoli to želi zanikati, je zastopnik judovsko-liberalne miselnosti, filozofsko sofisticira ... Vsaka teorija čiste matematike ima pravico do obstoja, če je dejansko v položaju, da odgovarja na konkretna vprašanja, ki zadevajo realne objekte, kakor so cela števila ali geometrične figure – ali če vsaj služi za konstrukcijo stvari, ki se tam dogajajo. Brez tega pa je nepopolna oziroma je dokument judovsko-liberalne zmešnjave, ki se rojeva v možganih izkoreninjenih umetnikov, ki žonglirajo z definicijami brez objektov, zavajajo sebe in svoje nepremišljeno občinstvo...⁷ V prihodnosti bomo imeli nemško matematiko.« (Cit. po Mac Lane, 1995, 1138; prim. Remmert, 2004)

Podobnih izpovedi nacističnega *creda* je več; tako, denimo, berlinski matematik Ludwig Bieberbach (1886–1982), ni skrbel le za osnovno NS propagando znotraj polja »nemške matematike«, ampak je aktivno iskal načine, kako bi rasologijo vključil v polje čiste matematike in tako vedo očistil motečih elementov, ki zavirajo enkratnost nemških dosežkov. Aprila 1934 je svoja razglabljanja predstavil v javnosti (*Persönlichkeitsstruktur und mathematisches Schaffen/Osebnostna struktura in matematično ustvarjanje*), kjer pravi takole:

»Moje izpeljave v moji lastni znanosti, matematiki, terjajo, da v ustvarjalnem stilu in na različnih primerih razgrnem vpliv ljudstva (*Volkstum*), krvi (*Blut*) in rase (*Rasse*). Za nacionalsocialiste kajpada takšna trditev ne potrebuje nobenih dokazov. Je prejkone vpogled večjega samorazumevanja. Kajti vse naše delovanje je zakoreninjeno v krvi in rasi in od njiu prejema svojo enkratnost.« (Cit. po Remmert, 2004, str. 161.)

6 Hasse je po čistki leta 1934 nasledil Hermanna Weyla (1885–1955), enega najpomembnejših götingenskih matematikov in teoretskih fizikov. Weyle se je z ženo (judinjo) po nacističnem prevzemu oblasti najprej umaknil v Zürich in nato v ZDA (imel je pomembno vlogo pri začetkih IAS-Institute for Advanced Study v Princetonu).

7 Za pregledno predzgodovino antijudovskih *topoi* v diskurzih različnih tipov gl. članek Roberta Michaela, 2002. Antisemitski diskurz, spretno vtkan v vsakdanje govorice, demonstrira skrivnostno – in od tod za zdravorazumarstvo tako privlačno – emocionalno zvezo med stvarjo in njenim imenom. Znano je, da negativen pomen močneje angažira afektivne sile in emocionalno temeljiteje zapolni konotacije *idéés-forcés*, vsiljenih idej. Gl. Michael in Doerr, 2002.

Germanizacija in rasna purifikacija znanstvenih disciplin in diskurzov

Celoten kompleks ved, ki so zadevale germanizacijo (prazgodovina, arheologija, germanistika⁸, lingvistika, folklor/*Volkskunde*⁹ in etnografija/*Völkerkunde*), je prihod nacizma pozdravil, saj so si te vede – znotraj novega režima – upravičeno obetale preferenčno obravnavo. Še preden pa so se »čisti« akademski arijci lahko posvetili uživanju »čistih« sadov svojega »čistega« (anti)intelektualnega dela, so izvedli obredno očiščenje »barbarskih in boljševisističnih« izdelkov: maja 1933 so obredni ognji *auto-da-féjev* (se pravi *dejanj vere*) na več kampusih nemških univerz, v katerih so požigali knjige prepovedanih avtorjev, poskrbeli za to izhodiščno in posvečeno purifikacijo. Profesorji nemške književnosti so ob teh ognjenih spektaklih nemalokrat imeli ceremonialne govore (tako profesorja Bertram iz Kölna in Naumann iz Bonna, medtem ko je profesor Petersen iz Berlina, pretresen od plamenic in glorijske nacionalsocializma, ob plamenih v Schillerju in Goetheju celo prepoznal arhetipa NS; gl. Grunberger, 1971, str. 390–391).

Germanizaciji vednosti lahko, četudi so njene akcije številne in čeprav je segla bistveno globlje v družbeno tkivo, kakor se zdi na prvi pogled, sledimo tudi skozi preimenovanja organizacij, ki so v svoje nazive vtakala pridevnik »nemški/-a/-o«; tako se je npr. Družba za fizično antropologijo (*Gesellschaft für Physische Anthropologie*), ustanovljena leta 1925, v tretjem rajhu preimenovala v Nemško organizacijo za rasne raziskave (*Deutsche Gesellschaft für Rassenforschung*).¹⁰ Posvečeni NS fizik Philipp Eduard Anton von Lenart (1862–1947; leta 1905 Nobelov nagrajenec) je v podobnem stilu, kakor smo ga srečali že pri dveh matematikih, Tornierju in Bieberbachu, razširjal vednost o *nemško-arijski fiziki* in zavzeto preganjal *judovskega (einsteinovskega) duha* z univerze (Grunberger, 1971, 394; Szöllösi-Janze, 2001, 6). Od leta 1940 je NS propaganda (v vojnih razmerah) še dodatno okrepila germanizacijsko fronto: dvakrat dnevno je uprizarjala oddajo z naslovom »Tagesparole«, v kateri so radijski voditelji pojasnjevali germanizacijo besed in nadomeščanje tujk z nemicizmi (npr. *Mikroskop s Feinsebrohr*; gl. Morris, 2002).¹¹

8 Germanistika (termin je v uporabi od okoli 1840. leta; Hutton, 1999, str. 16) – tako lingvistična kakor literarna – je v času NS, pravi Grunberger (1971, str. 394), šla na vseh izobraževalnih ravneh skozi fazo *tevtomanije*. Od tod številne jalove razprave o pomemčevanju tujk, kakršna je bila tudi okoli *Konzentrationslager*; češ da izhaja iz neprimerne latinske osnove in bi taborišču bilo bolje reči lepo po nemško *Sammellager* (ibid.).

9 Gl. Lixfeld, 1991.

10 Pomembno funkcijo v obeh je imel rasni higienik in zdravnik Ferdinand Claussen (1899–1971). Gl. Hartshorne, 1938, str. 225.

11 Toda tujke so ohranjali za najbolj morilska dejanja – za *eksekucijo*, za *likvidacijo* itn., kar je bržkone psihološko pomagalo ustvarjati sovražno razpoloženje do nenemškega sveta.

Sicer pa je osnutek za prvo univerzitetno katedro za »človeško vzrejo« oz. *rasoslovje* (*Rassenkunde*) leta 1930 univerzi Fridericha Schillerja v Jeni predložil dr. Hans F. K. Günther (1891–1968), »specialist za rasne navede«. Ker želja ob predložitvi ni bila takoj uslišana (jenski rektor in komisija sta vlogo gladko zavrnila), je Wilhelm Frick (1877–1947), minister za notranje zadeve, besen zaradi univerzitetne »samovolje« in odločen, da bo ta projekt, Hitlerju tako ljub, izpeljal za vsako ceno, preprosto ukazal, naj se katedra pri priči ustanovi. To se je tudi zgodilo, kasneje pa se je preimenovala v katedro za socialno antropologijo (!). Hitler se je – ob odsotnosti drugih zastopnikov univerze zaradi politične uzurpacije katedre – osebno udeležil Güntherjevega nastopnega predavanja 15. novembra 1930 (Brenner, 1980, str. 54–55).

Sicer je bila usoda rasologije v tretjem rajhu ta, da je skušala izriniti oz. marginalizirati zgodovino; namreč, s stališča rasne perspektive, kjer fizični človeški tipi determinirajo človeško obnašanje, je zgodovina skrčena zgolj na pripoved o krvnem nasledstvu oz. o rasni dediščini. Zgodovina v tej perspektivi je torej predestinirana z rasnim dedovanjem in ni samostojna veda (Hutton, 1999, str. 33; Iggers, 2006).

Heinrich Himmler (1900–1945), *Reichsführer der Schutzstaffel*, se je s svojo SS kohorto zavzeto zanimal za »zgodnjo germansko kulturo« in podpiral študij arheologije, umetnostne zgodovine in antropologije, še zlasti skozi organizacije, kakršni sta bili *Ahnenerbe*¹², Družba za promocijo nemških kulturnih spomenikov in njihovo oskrbo (*Gesellschaft zur Förderung und Pflege Deutscher Kulturdenkmäler*),¹³ ali Nordland Press (Petrooulos, 2000, str. 168).

12 Namen ustanove *Ahnenerbe* (Dediščina prednikov), ustanovljene 1933 in od 1936 tesno povezane z SS (na čelu s profesorjem Walterjem Wüstem, sicer nacističnim profesorjem zgodovine na univerzi v Münchnu, in njegovim pomočnikom Wolframom Sieversom), je bil raziskovanje prostora, duha, dejanj in dediščine nordijske in indoevropske rase ter obveščanje ljudstva o stanju raziskav. Obsegala je »Centralo za rasne raziskave« in imela kakih 50 študijskih oddelkov, v katerih je sodelovalo več kakor 30 univerzitetnih profesorjev. Študij je imel tri usmeritve: dediščina (*Erbe*), prostor (*Raum*), duh (*Geist*). Videz znanstvenosti (*Wissenschaftlichkeit*) na deklarativni institucionalni ravni je torej za navno oko dobro prekrival povsem ideološke vsebine. Himmler je v pismu Göringu z dne 19. marca 1937 naloge Ahnenerbe definiral takole: »implementacija temeljnega in najbolj dragocenega raziskovanja, ki vsemu navkljub ostaja v celoti ali deloma spregledano ali celo preganjano s strani uradnih znanosti«; za posebej dragoceno raziskovanje so nacisti najvišjega ranga, na čelu z avstrijskim inženirjem Hannsom Hörbigerjem, med drugim imeli *Welteislehre* oz. *Glazial-Kosmogonie* (raziskovanje ledene dobe). Menili so, da so s tem preučevanjem ponudili močan in znanstveno koherenten nemški odgovor na Einsteinovo »grozljivo in napačno teorijo«. *Ahnenerbe* je kot ustanova rabila za živi ščit duha *völkisch* pred nevzdržno intelektualno pertinenco, se pravi, bila je antiintelektualna ustanova *par excellence*. (Cit. po uvodniku Margit Szöllösi-Janze v zbornik Szöllösi-Janze, 2001, str. 1) Gl. tudi Kater, 1974; Haar in Fahlbusch (eds.), 2004. O antiintelektualizmu gl. Kramberger, 2013a.

13 Himmler je hotel westfalski renesančni grad Wewelsburg v navezavi z Družbo za promocijo

Kar zadeva zgodovinarje, ki so kolaborirali z nacisti, nas Georg G. Iggers, ameriški zgodovinar in specialist za nemško zgodovinopisje in intelektualno zgodovino, opozarja, da je vse od oblikovanja nemških univerz dalje obstajala napetost med *znanstvenim etosom* oz. profesionalno deontologijo zgodovinske discipline, ki je zahtevala zavezanost zgodovinarja njegovemu delu brez vnaprejšnjih pojmovanj in vrednostnih sodb, in *politično funkcijo*, ki je družbeni red, ki mu je pripadala in iz njega izhajala, prikazovala kot neproblematičen (Iggers, 1997, str. 23; 2006). Številni nemški zgodovinarji so politično funkcijo sprejeli za svojo in v njenem okviru razvili svoj potencial; celo Friedrich Meinecke (1862–1954), siva eminenca nemških zgodovinarjev, a tudi sam strasten antisemit, se je režimu zlahka prilagodil in bil odpuščen z mesta urednika revije *Historische Zeitschrift*¹⁴ šele leta 1936. Eminentnega NS zgodovinarja Heinricha Ritterja von Srbika (1878–1951)¹⁵ in njegovo reorganizacijo v zgodovinskem/zgodovinopisnem polju pa so Nemci tretjega rajha primerjali z velikopoteznimi dejanji barona vom Steina (1757–1831), pruskega uradnika, politika in reformista, ki je v času napoleonskih vojn moderniziral Prusijo (Grunberger, 1971, str. 391).

Rajhovski inštitut za zgodovino nove Nemčije (*Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands*)¹⁶ je bil ustanovljen leta 1935 s sedežem v Berlinu, obdeloval pa naj bi vprašanja, povezana z judovsko raso. Kot tak je bil kraj NS propagande, obdan z atributi znanosti, ki so kamufilirali njegovo dejansko poslanstvo. Vsebinsko so bili projekti, ki naj bi s preiskava-

nemških kulturnih spomenikov in njihovo oskrbo, prek katere naj bi črpali sredstva za prenovo gradu, preoblikovati v kultno-izobraževalni center SS, v *Nordische Akademie*, ki naj bi vse druge vede oskrbovala s teoretsko podlago za *Rassenlehre*.

- 14 Richard Grunberger (1971, str. 395) navaja zanimivo statistiko objav v tej odmevni nemški zgodovinski reviji: med njimi je bilo med letoma 1933 in 1945 195 prispevkov ideološko nevtralnih, 101 pronacističnih in 41 rahlo antinacističnih (seveda z zelo obrobniimi nasprotovanji režimu). Med vidnejšimi uporniki zoper NS režim je verjetno med vsemi univerzitetnimi profesorji najbolj krut konec doživel profesor Kurt Huber (1893–1943) z Münchenske univerze, ki je bil usmrčen skupaj s študentskimi predstavniki odporniškega gibanja Bela vrtnica (*Weisse Rose*), še pred smrtjo pa degradiran s strani univerze, ki mu je vzela vse akademske privilegije, nazive in časti. Podobno je leta 1936 senat bonnske univerze (ki je bila ena od najbolj lojalnih NS režimu) pisatelju Thomasu Mannu odvzel častni doktorat. Za jezikovno analizo nacizma in njegovih sledi v tedanjih znanstvenih revijah gl. Hutton, 1999, str. 35–54.
- 15 Med letoma 1938 in 1945 je bil predsednik avstrijske Akademije znanosti (Österreichischen Akademie der Wissenschaften).
- 16 Vodil ga je kompromitirani nemški zgodovinar Walter Frank (1905–1945), prijatelj in sodelavec nacionalno-socialističnega rasnega ideologa Alfreda Rosenberga (1893–1946). Leta 1945 je bil inštitut razpuščen. Še en soroden inštitut je bil Wannsee Institut, ki je RSHA (*Reichssicherheitshauptamt/Osrednja varnostna služba rajha*) dobavljal »strokovne raziskave« v humanistiki in družbenih znanostih. Njegove dejanske preokupacije pa so bile v tem, kako geopolitiko prilagoditi rasni biologiji. Vodil ga je Franz Six (1909–1975), član SD (*Sicherheitsdienst*) in SS (*Schutzstaffel*), pa tudi morilskega oddelka *Einsatzgruppe B* (ki je deloval v Sovjetski zvezi), obenem agilni vodja Inštituta za novinarske vede univerze v Königsbergu. Pri njem je doktorirala vrsta NS obveščevalcev in visokih funkcionarjev. Gl. Ingraio, 2010.

mi pojasnili, »kaj je jud in kakšna je njegova izrojenost«, zasnovani okoli treh osi: političnega vodenja v svetovni vojni (*Politischen Führung im Weltkrieg*), povojnega časa (*Nachkrieg*), raziskovalnega odseka »judovsko vprašanje« (*Forschungsabteilung Judenfrage*). Rezultate svojih psevdoznanstvenih rasnih raziskav so člani inštituta bolj kakor v znanstvenih revijah in monografijah razpečevali predvsem v dnevnem časopisu in prek radijskih oddaj (Heiber, 1966).¹⁷

In še en primer vsiljene germanizacije: tako imenovan *regermanizacijski program* na Vzhodu je, denimo, skozi polje umetnostne zgodovine izvajal agresivno iredentistično politiko na Poljskem, kjer so umetnostni zgodovinarji poljske umetnine neskrupulozno pripisali nemškemu izvoru, Poljake pa obtoževali, da so si jih lažno prisvojili; še zlasti dejavna v tem sta bila Gustav Barthel (1903–1972), umetnostni zgodovinar z univerze v Wrocławu (nekdanji Breslau), in dr. umetnostne zgodovine Kajetan Mühlmann (1898–1958), eden največjih plenilcev umetnin v tretjem rajhu (Petropoulos, 2000, str. 168).¹⁸

Vdevanje znanstveno-raziskovalnega dela v paradigmo *völkisch* in v okvire vojaško-varnostnega in industrijskega kompleksa

V prostodušni NS romantično-animistični folklori, ki se je oblikovala okoli *völkische Bewegung*, je obstajala esencialna zveza med moralnimi vrednotami in zaščito pred demonskimi elementi (*Dämonenabwehr*), iz česar izhaja, da so bila tako zasnovana – na eni strani zaščitniška, na drugi pa izključevalna in na antagonizem utemeljena pojmovanja – postulirana v nacističnem imaginariju oz. v njegovem *Weltbild*. Sicer je gibanje samo starejše od NS in izhaja iz niza konservativnih skupin, ki so se v času nagle nemške industrializacije in urbanizacije v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja začele vračati k naravi in njenim domnevno organskim značilnostim, pri čemer so identitetne koordinate iskale v ambigvitetnih, nepresojnih psevdoteorijah in diskurzih – v misticizmu, ezoteri-

17 Zanimivo je, da posebej varovani nacistični znanstveni disciplini, prazgodovina in »rasna znanost«, kljub močni propagandni mašini nista bili dovolj reprezentativni, da bi v statističnih podatkih o študentskem vpisu na fakultete, ki jih navaja Hartschorne (1938, str. 224), igrali kakršnokoli resno vlogo. Vpis na univerzitetne tehnične smeri je resda med 1933 in 1937 padel, a kasneje se je povečal. Naraščal je tudi vpis na medicino in na vojaško akademijo, stagnirale so pedagoške smeri, pravo pa je v vseh letih pred vojno ohranjalo približno enako odstotek vpisane študentske populacije (tj. 13 %). Sicer se je leta 1932 na nemške univerze vpisalo 118.000 študentov, od tega okoli ena petina deklet (tj. okoli 2300 študentk), v času nacizma, ki je naredil vse, da bi zadušil univerzitetni vpis, pa se je leta 1938 na univerze vpisalo le 51.000 študentov, od tega 6.300 deklet (okoli 12,4 %). Letna kvota deklet, vpisanih na univerzo, sicer naj ne bi preseгла 10 % vse študentske populacije – in večinoma jih tudi ni. Cit. po Grunberger, 1971, str. 403–408. Prim. Stephensen, 1990.

18 Na Poljskem so nacisti leta 1939 izpeljali tudi brutalno akcijo *Sonderaktion Krakau* z namenom popolnega uničenja kadrov Jagelonske univerze. Hutton, 1999, str. 62.

ki, neopoganstvu in teozofiji.¹⁹ Adolf Hitler (1889–1945) v *Mein Kampf* na več mestih poudarja osrednje mesto pojmovanja *völkisch* in to, da je temeljna moč NS gibanja prav razumevanju ideje *völkisch*. (Hitler, 1936: zlasti zapisi o »Ablehnung des Wortes »völkisch«« in njenem ponovnem vstajenju, 397ssq.).

Sestavine kompleksa *völkisch*, ki naj bi poživil nemško ljudstvo in mu dal novih moči, so bile retrogradno intergrirane v »tradicionalno tevtonsko dediščino«, ki naj bi Nemcem kot živa memorija in kot specifična (endogamna) solidarnostna vez zagotavljala edino pravo in čisto kulturno identiteto, obenem pa določala vrsto umetniških stilov (od arhitekturnega pa do jezikovnega) in ljudskih napevov. Nova tribalna politična ideologija je od intelektualcev brezpogojno zahtevala, da se v imenu poenotene *Deutschtum* oprejo na revitalizacijsko programsko shemo *völkisch*,²⁰ ki je izvrgla vse nearijske elemente in zaničevala »civilizacijske dosežke«, o katerih so govorili tisti nemški emigranti, ki so se v drugih deželah (še zlasti v ZDA) oddaljili od pojmovanja in diskurza *völkisch* in ga začeli dojemati kot znak korupcije v nemški kulturi (Hutton, 1999). Profesor Reinhard Höhn (1904–2000) je pojmovanju *Volksgemeinschaft* pripisal kar status aksiomatičnega znanstvenega koncepta (1934/1935); medtem ko je znani fizik Jordan, sicer skupaj z Heisenbergom in Bornom soutemeljitelj kvantne mehanike, opažal *Führerprinzip* tudi na ravni molekularne strukture. (Szöllösi-Janze, 2001; Schappacher, 1987; Hutton, 1999.)

Ob tem se je v tretjem rajhu v več disciplinah uveljavila predpona *Wehr* (*Wehrmedizin*, *Wehrphysik*, *Wehrbotanik*, v Berlinu so ustanovili *Wehrtechnische Fakultät*), ki pomeni obrambno delovanje in označuje, da je predmet študija zvezan s problemi nacionalne obrambe (Hartshorne, 1938, str. 225–226). Antisemitski in nacionalistični patolog Julius Wätjen (1883–1968), ki se je leta 1933 pridružil NSDAP in pedantno skrbel za »čisto mentaliteto« anatomskega inštituta, je celo povsem resno predlagal, da bi se *akademische Lehrfreiheit* preimenovala v *akademische Wehrfreiheit* (Szöllösi-Janze, 2001, str. 158).

19 Na začetku tega mistifikacijsko-okultnega toka je ustanovitev »družbe« *Thule Gesellschaft* (izvirno ime je *Studiengruppe für Germanisches Altertum*) kmalu po prvi svetovni vojni (1918), ki je hitro začela propagirati antisemitske in antirepublikanske ideje. Med njenimi pobudniki je ezoterk in numerolog Rudolf von Sebottendorff (1875–1945). *Thule Gesellschaft* je bila instrumentalizirana za ustanovitev Nemške delavske stranke (*Deutsche Arbeiter Partei*), ki se je naknadno preimenovala v NSDAP. Številni kasnejši nacistični funkcionarji so bili v zgodnjih letih člani *Thule* (npr. Alfred Rosenberg, Rudolf Hess, Hans Frank, Dietrich Eckart idr.). Gl. Goodrick-Clarke, 1985.

20 Tako je npr. Eugen Fischer (1874–1967), nacistični profesor medicine, evgenike in (fizične) antropologije, kot novi nacistični rektor Univerze v Berlinu svoj nastopni govor (29. julija 1933) naslovil takole: *Koncepcija völkisch države iz zornega kota biologije*. Gl. Hutton, 1999.

Hutton navaja, da so bila delovanja vojske in nekaterih inštitutov (predvsem Ahnenerbe) usklajena in da so raziskave največkrat sledile Wehrmachtu na *istem terenu*, se pravi, po vojaški zmagi je na teren prispela »znanstvena« ekipa, ki je poskrbela za ustrezno »nacifikacijo« (Hutton, 1999, str. 148). Ahnenerbe naj bi bila tako pravzaprav trojanski konj za čisto posebno ustanovo – Inštitut za obrambno-znanstvene ciljne raziskave (*Institut für wehrwissenschaftliche Zweckforschung*), ki je pod krinko znanstvenosti na terenu nemških vojaških zmag skrbela za etnično čiščenje, se pravi imela dejanske morilske zadolžitve (Szöllösi-Janze, 2001, str. 5).

K isti kategoriji obrambno-varnostnih misij moramo prišteti tudi številna kriminalna dejanja, v katera so se spuščali nacisti, oz. povzemanja »znanstvenih« krink za izvajanja čisto navadnih gangsterskih plenjenj materialnih dobrin in ropanj umetniških del. Med vsemi akterji, ki so se spuščali v takšne posle, prav posebno mesto zaseda Kajetan Mühlmann (1898–1958), ki je bil na Poljsko uradno delegiran kot »koordinator znanstvenega vodstva« in ki skupaj s kolegi (z Göringom na čelu) uradno »ni kradel«, ampak »varoval« (*Sicherstellen*) umetnine (Petropoulos, 2000, str. 188).

Zaničevanje abstraktnega mišljenja in zavračanje (sovraštvo do) teorije

Abstrakcija in teoretska argumentacija – znamenji intelekta in znanstvene duha – sta bili v NS antiintelektualnem imaginariju tesno povezani z *judovstvom* in njegovo domnevno intelektualno pretencioznostjo; pod etiketo *judovskega duha* se je skrival nacističen strah pred intelektualno kastracijo oz. pred pertinentno teoretsko argumentacijo, ki bi utegnila javno kompromitirati tiste, ki je niso zmogli.²¹ Abstraktnemu in mehaničnemu (!) (ta projekcijska kombinacija je nacistična, saj nacisti sebe niso videli kot nosilce mehanične dokse, kar so dejansko bili, *abstrakcijo* pa, ki je niso zmogli absolvirati, so izrinili iz polja in jo tam – v nenevarnem – povežali z *mehaničnim*), pojmovanima negativno, so nacisti sopostavili pozitivno pojmovno kategorijo: *organsko*. »Organski realizem«, kakor je holistično odrešilno pot iz »pretenciozne judovske abstrakcije« imenoval odmevni nacistični »učenjaki« Kriek, naj bi bil rezultanta učinkovanja »politične centralizacije in kulturne decentralizacije« (Hutton, 199, str. 31).

Premik k praktičnim, uporabnim znanostim in promocija ekspertov

V premiku od temeljnih znanosti k aplikacijam so tehnologije, tehnične raziskave in inovacije postale dejanski prioritetni interesni fokus nacistič-

21 Eden od profesorjev fizike je npr. zaprosil za premestitev iz Göttingena na jensko univerzo, češ da so ga grobo napadli v »polemiki proti teoretski fiziki« (Grunberger, 1971, str. 394).

ne znanstvene politike (po letu 1937 so za vpis na tehniške fakultete z vrsto olajšav in podpor dodatno stimulirali mlade). Zanje so bila na voljo sredstva, štipendije, laboratoriji itn., medtem ko so se sredstva za temeljne znanosti, humanistiko in družbene znanosti skrčila.²²

Poleg novoustanovljenega Nacionalnega znanstvenega sveta (*Reichsforschungsrat*, okr. RFR, ust. 1937), ki je pospeševal stik znanosti z gospodarstvom in industrijo, so NS oblasti oblikovale tudi vrsto posebnih praktičnih »načrtovalnih skupin/omizij«, ki so delovale praktično v ekonomiji, kmetijstvu, aeronavtiki itn. Množenje tehničnih ekspertov in »praktikalizacija« znanosti, ki sta v tehničnih vedah še imela nekakšen smisel in sta sprva delovala spodbudno, sta se pri temeljnih znanostih, ki nikdar niso imele aplikativnih ciljev, izkazala za pogubna,²³ saj sta te znanosti spodrezala pri njihovih izvori oz. koreninah, tj. pri možnosti refleksije in distanciranja od predmetov preučevanja.

Zloraba zgodovinske discipline je iz tega zornega kota še posebej ilustrativna, saj številni zgodovinarji poslej niso niti poskušali razumeti kompleksnih procesov in razmerij v preteklosti, da bi bolje razumeli sedanost, ampak so brskali po preteklosti na način, ki je utemeljeval dogmatično naravo NS režima (Iggers, 2006; Hutton, 1999; Szöllösi-Janze, 2001). S tem se je vrnila stara moralistična shema poučevanja skozi zglede, ki v preteklosti vidi le uporabno vrednost in ne k razmišljanju in kritični refleksiji spodbujajoče dogajanje. Na podoben način je NS prekvalificiral ekonomijo, politično sociologijo, orientalistiko, psihologijo, filozofijo in še kaj v zgolj pomožne kameralistične državne vede, ki so pridigale pravi *Weltanschauung* (Hartshorne, 1938, str. 226; Hutton, 1999).

Spodjedanje avtonomnega delovanja fakultet, akademskih skupnosti in drugih oblik akademske socializacije

Nacistično stremljenje k popolnemu nadzoru nad vsemi vejami izobraževanja in akademske socializacije je še posebej nelagodno, saj je Nemčija v svoji tradiciji akademske skupnosti, ki je vključevala tako učiteljski kakor študentski del, kar pomeni, da so se pravice, dolžnosti in svoboščine (privilegiji, imunitete, svoboda izbire študija ali kurikularnih vsebin ipd.) nanašale v enaki meri na oba sestavna dela akademije,²⁴ imela za se-

22 Torej trend, podoben neoliberalnemu.

23 Podobno vsiljevanje uporabne umetnosti v NS umetniških krogih je docela devastiralo potencial v umetniškem polju in sprožilo hud padec kvalitete na provincialno-mediokritetno raven. Gl. študijo o tem: Brenner, 1980.

24 Če se je *svoboda poučevanja* nanašala na učiteljski del, pa se je *svoboda do učenja* nanašala na študentsko polovico akademske skupnosti (znameniti humboldtovski *Lehrfreiheit* in *Lernfreiheit*). V času nacionalsocializma se je ženski del študentske populacije prepolovil (Hartshorne, 1938, str. 230). Prav tako močan je bil tok odpuščanja žensk z univerze (narijk, judinj,

boj že razvejano in kompleksno pot, ki je prisegala in – vsaj v nekaterih segmentih tudi dejansko – varovala akademsko svobodo. Nekdanji živahni vpliv *Burschenschaften*, ki jih je nacional(istič)na mobilizacija v več zgodovinskih trenutkih kapitalizirala za svoje cilje, si je našel izraz v marsikaterem študentskem napevu, ki je postal klasika mladostnega idealizma. Ta idealizem je skozi historično genezo izoblikoval heroično figuro bratskega žrtvovanja za nacijo in Hitler je ob »pravem« času zasedel njeno mesto. Študentje, ki so bili v času nacističnega prevzema oblasti ujeti v takšno mitološko strukturo (in dejstvo ostaja, da jih ni bilo malo), so spontano zasedli položaje apologetov NS revolucije. Tako se je nacistična univerzitetna restrukturacija pravzaprav začela kar znotraj akademske skupnosti same – zaradi pomanjkanja refleksije, zmožnosti samostojnega mišljenja in avtonomnosti deloma študentskega in deloma učiteljskega dela akademske skupnosti.

NS politika v razmerju do študentskega dela akademske skupnosti ni bila popolnoma premočrtna. Maja 1933 je NS vlada podala vrsto očitkov, ki so merili na neresnost študentov in na njihovo nedisciplinirano vedenje, poskušala je celo ukiniti stare bratovščine – ti ukrepi so sodili v register spodkopavanja stare gildne/cehovske univerzitetne strukture, ki je bila nacistom zaradi svoje dolgoživosti, upornosti in tudi relativno dobrega financiranja napoti. Zaradi študentskih uporov je to nelagodje, imenovano »študentsko vprašanje«, skupaj s »cerkvenim vprašanjem« v medijih preraslo v ključno nacionalno problematiko. Leta 1937 je NS vlada skušala doseči spravo s študenti in je rehabilitirala nekatere od tradicionalnih ritualov (med njimi dvoboj!). Vendar pa je nacionalsocializem s politizacijo študentov in njihovih idej le dosegel vsaj dva cilja: študentom je reduciriral dostop do izbora vsebin in močno zmanjšal možnost njihovega intelektualnega razvoja v normaliziranem sistemu pluralnih pogledov in njihovih soočanj, s čimer je sprožil dodatne restrikcije, anksioznosti in negotovost v študentskem zasebnem življenju.

Zanimiv je tudi NS odnos do priznanj in nagrad, ki jih niso podeljevale NS oblasti in ki bi jih nemški znanstveniki ali intelektualci utegnili prejeti s strani nenemških ustanov. V zvezi s tem je minister za izobraževanje²⁵ 6. oktobra 1937 v akademski svet plasiral *neuradno*, a performativno okrožnico, v kateri beremo:

učiteljic, raziskovalk idr.). Tu se je nacistična politika, kakor demonstrira Stephensen (1990), ujemala s politiko ultrakonservativne desnice. Nekoliko kasneje pa se je stvar začela obračati v nasprotno smer; v času druge svetovne vojne so akademsko izobražene ženske prevzemale administrativna dela mož, ki so bili poklicani na fronto (Hutton, 1999, 144 *ssq.*, 6. poglavje: primer Knoss).

25 Minister za znanost in izobraževanje in nacionalno kulturo (*Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*, tudi *Reichserziehungsminister*) v tretjem rajhu, tj. v obdobju med

»Nemcem po Führerjevem oz. rajhskanclerjevem odloku o vzpostavitvi nemške nacionalne nagrade za umetnost in znanost (z dne 30. januarja 1937) ni prepovedan zgolj sprejem Nobelove nagrade, bodisi za mir ali pa za znanost, ampak jim je tudi prepovedano nominirati in predlagati kandidate za Nobelovo nagrado.« (Hartshorne, 1938, str. 221)

Devaluacija nenemških nagrad in priznanj, ki je obenem pomenila odpoved mednarodno priznanim standardom, je nemške intelektualce (v germanofonem prostoru običajno imenovane inteligenca/*Intelligentsia*) pritisnila ob zid – bili so obsojeni, da sprejemajo znamenja časti in priznanja le s strani domačih, nemških ustanov.

Funkcija in učinki nacionalsocialističnega diskurza

Lingvistika je kot veda, ki se je v zadnjih dveh stoletjih postopoma izoblikovala kot področje raziskav in diverzificirala kot znanstvena disciplina, ves čas svojega obstoja tesno povezana z imaginarijem (novih) skupnosti in z oblikovanjem družbenih vezi na novo nastalih skupnosti. Načini oblikovanja ljudskih kolektivov – v 19. in 20. stoletju še zlasti *etnično zasnovanih* skupin, povezanih s skupnim jezikom – so se v tem času integrirali v samo lingvistično metodologijo in bili kot taki retrospektivno projicirani v preteklost kot univerzalni zakoni, s čimer so etnične skupnosti

1. majem 1934 in 30. aprilom 1945 (tj. čas, ko je to ministrstvo obstajalo; uradna demontaža starega federalnega sistema se je zgodila januarja 1934, ko je novo ministrstvo za izobraževanje prevzelo izobraževalne funkcije od ministrstva za notranje zadeve), je bil dr. Bernhard Rust (1883–1945), doma iz Hannovera, kjer je doštudiral nemško filologijo in filozofijo. Zelo zgodaj je vstopil v nacistično stranko (1922) in bil sprva *Gauleiter* pokrajine južni Hannover-Braunschweig, leta 1930 pa je bil izvoljen v Reichstag. Ko je leta 1934 prevzel funkcijo izobraževalnega ministra, se je z vnmemo lotil nacifikacije izobraževalnega sistema in presenetljivo vestno in hitro izvajal svoje – velikokrat bizarne – reforme. Režim je bodoče NS voditelje, se pravi nacistično izobražensko elito, uril v posebnih šolah in s posebnimi ideološkimi prijemi. Teh šol, ustanov za nacionalno-politično vzgojo (*Nationalpolitische Erziehungsanstalten*, kratica NPEA, pogovorno Napolas), je bilo v rajhu okoli 30 in v njih so nacisti vzgajali novo generacijo političnih, vojaških in administrativnih *mnenjskih voditeljev* nacije (diskurz *mnenjskih voditeljev* se je *mutatis mutandis* v neoliberalizmu znova aktiviral!). Vanje so bili pripuščeni le »rasno neoporečni« dečki in deklice med 11 in 18 letom. Rust je v obsedenosti z rasno čisto-stjo in njenimi pseudolingvističnimi manifestacijami pripravljaval tudi NS pravopisno reformo, do katere pa ni prišlo. Erica Mann (1905–1969), hči Thomasa Manna (1875–1955), je o sistemu njegovega delovanja v ZDA napisala knjigo z naslovom *School for Barbarians. Education under the Nazis* (1938), ki je bila v nakladi 40.000 izvodov razprodana v treh mesecih (še istega leta je bilo delo na Nizozemskem izdano tudi v nemščini, in sicer z naslovom *Zehn Millionen Kinder. Die Erziehung der Jugend im Dritten Reich*). Poleg Napolas so nacisti imeli še druge ideološke izobraževalne ustanove, npr. Ordensburgen, pa Adolf Hitler Schulen (AHS) in Rosenbergove Hohe Schulen. V nadzoru nad ustanovami te vzporedne NS izobraževalne linije sta bila Rust in Baldur von Schirach (1907–1974), vodja nacistične mladine, zagrizena tekmeča. (Hutton, 1999, str. 62)

skušale zagotavljati »objektivno« zgodovinsko dimenzijo nacionalne legitimnosti.²⁶

Govorici (diskurzu) določenega obdobja so tako inherentna *tedaj aktualna* razmerja oblasti, vanjo (vanj) so vpisane razlike v razmerju do načinov oblikovanja drugih skupnosti, obenem pa kategorije, ki so vanjo (vanj) zajete, oblikujejo socialno in politično zavest oz. skupek družbenih reprezentacij sloja, ki je to govorico prioritarno uporabljala. Preiskovanje slovarja določenega obdobja je potemtakem poskus, da bi razumeli zapleteno notranje dogajanje določenega časa in njegova mnogoteri družbeni razmerja (Iggers, 1997, str. 130–131).

Katalog besed, fraz, terminov, njihovih pomenov in rab za določeno obdobje nam tako odpira pogled v imaginarno strukturo tega obdobja. Nabor in preiskava besed in sintagem iz tretjega rajha, ki so ju opravili znanstveniki in znanstvenice in katere rezultat je monografija *Nazi Deutsch/Nazi German. An English Lexicon of the Language of the Third Reich* (Michael in Doerr, 2002), je zgledna ponazoritev tega spoznanja. Ta zanimiva knjiga bralcu nudi pogled v imaginarno strukturo uničevalnega stroja tretjega rajha in njegove moralne, etične in spoznavne zatemitve v samem središču (Morris, 2002, str. xi).

Skozi spremna besedila avtorjev samih k tej dragoceni študiji je jasno, da NS govorica ni kaka zgodovinska deviacija, temveč da tvori poseben ter premalo raziskan in reflektiran *sloj* (*Stratum*) nemškega jezika, ki je nastajal skozi dolgotrajne rabe, vztrajne prenose predsodkov, skozi verovanja, njegove modifikacije in pomenska razmerja med posameznimi pojmi, svoj zunanji izraz pa je našel v partikularnih sociopolitičnih razmerah (Doerr, 2002; Morris, 2002; Michael, 2002).

Cilj skrivnostnosti in zamaknenosti nacističnega diskurza – po Jean-Pierru Fayu (1972 in 2010) imenovanega tudi *langage meurtrier*, se pravi *morilske govorice* –, je bil destrukcija družbenih razmerij oz. invazija hipnotičnega paroksizma (zadušljivosti), v katerem se družba sesede sama vase. Tako sta takšen diskurz oz. takšna genocidna govorica učinkovala na posameznikovega ali skupinskega duha. NS diskurz je bil namreč uporabljen paradokсно kot komunikacijski (kolikor uporabnostno-zaklinjalško učinkovanje te govorice na ljudi še lahko imenujemo komunikacija) instrument samih negativnih funkcij; bil je pomemben in konstitutivni del nacistične mašinerije smrti: nasilja, politike, prisile, omejitev, degrada-

26 V zelo zanimivi študiji lingvistike v tretjem rajhu nam Christopher M. Hutton (1999) prikaže, kako močna in učinkovita je ideologija materinega jezika (*Muttersprache*), ki na zelo zgodnji stopnji človeškega življenja vzpostavlja povsem umetno razmerje med materinim mlekom in materinim jezikom, in kako je igrala osrednjo vlogo pri pomiritvi nasprotij med protislovnimi koncepcijama NS ideologije, tj. *Volk in Rasse*.

cije, restrikcije. Usmerjen je bil k specifičnim rasnim ciljem in popolnoma sinhroniziran z NS pogledom na svet, *Weltanschauung* – od tod tudi toliko debat in ukvarjanja s pojmovanjem tega termina v tridesetih letih.²⁷

Diskurzivne enote, pojmi, sintagme, fraze, formule ipd. so bili namenjeni temu, da njihov pomen ostaja prikrit (obskuren, zamegljen, nejasen, ambigviteten), pri čemer je pogosto že sam leksični red uvajal nejasnost, nepresojnost in semantično neprepustnost. Ta neodločna brezobličnost diskurza in njegovi neskončna prožnost in versatilnost so pravi eter nacizma, so njegovo diskurzivno okolje, v katerem je mogoče voditi vojno vseh proti vsem.

Jean-Pierre Faye (2010) meni, da je za razumevanje NS morilske govornice, katere bistvene značilnosti so prožnost, konformnost in derivativnost, ključna pa je njena navezava na termin *totalitarno*, ki pa so ga italijanski fašisti²⁸ uporabljali na drugačen način kakor španski falangisti²⁹ in

27 Tudi za neoliberalni diskurz lahko rečemo, da je *langage meurtrier* in da je diskurz mašinerije smrti: (nasilja, politike, prisile, omejitev, degradacije, restrikcije), le da je posredno usmerjen k ciljem nekega novega rasizma, novega reda družbenih razmerij, ki ga je treba šele identificirati, neposredno pa k odkritemu in imperativnemu gospodovanju drobne manjšine nad velikansko večino. Slepilo, ki ga uporablja neoliberalna ideologija za oblast svojih nosilcev, je po svoje regresivnejše od nacističnega oziroma fašističnega slepila: če gre zadnjima dvema za dejavno soglašanje in udeležbo dela populacije v fašističnih oziroma nacističnih dejanjih in verovanju, gre neoliberalizmu za popolno pasivizacijo in mentalno ohromitev ljudi na podlagi defetizma, ki izhaja iz naturalizacije neoliberalne ideologije, ki ljudem sicer ni všeč, a jo vseeno sprejemajo kot diskurz *družbene realnosti same*. Tako je mogoče reči, da sta nacizem in fašizmi v določeni perspektivi perverziji, ki izhajata iz progresizma, medtem ko neoliberalni naskok na družbo računa s tisočletnim podajanjem in transmisijo podlag klerikalne kulpabilizacije, ponižnosti, amoralnosti in hipokrizije, še zlasti tiste iz časa po tridentinskem koncilu, ko se je ta ideologija dokončno izoblikovala v današnji konstituciji. Medtem ko je nacistična mašinerija smrti delovala lokalizirano (taborišča, fronte, iztrebljanja, represija) in tako rekoč s podpisom avtorjev, neoliberalna mašinerija smrti potrebuje zgolj prvi zamah (ki je lahko *vis major*; naravna katastrofa, kakor je cunami, ki prikrije odgovornost ipd.), nato pa se njeno delovanje širi z geometričnim pospeškom, samodejno, neposredni arterji pa so ljudje, ki ne na prvi ne na drugi in še na kateri pogled nimajo nič skupnega s skupnico mogočnežev, ki je ustvarila okolje, ki generira mašinerijo smrti in trpljenja. Enako neoliberalna »morilska govornica« v nasprotju z nacistično ni skrivnostna in simbolno preobložena, ampak – razen povsem iracionalne podmene o svoji naravi – racionalna in transparentna kot samo »znanstveno« (z rutinsko mimikrijo prevzema znanstvene diskurze in druge attribute znanstvenosti) in za vselej in v vseh okoliščinah veljavno spoznanje družbe in zgodovine, kakršno lahko izdelala le mehanicistična »urarska pamet« v »urarskem vesolju« iz 17. stoletja (gl. Passet, 2000, 59 *sq.*).

28 Prvič naj bi termin »totalitarno« uporabili italijanski fašisti (natančneje Mussolini) 10. junija 1925 v navezavi na obletnico umora socialdemokratskega voditelja Matteotija v t. i. *Discorso all'Augusteo*. S tem Mussolinijevim govorom – tako meni Jean-Pierre Faye – se je rodila totalitarna govornica. Citat gre takole: »Ta cilj, ki ga imamo za definitivnega in določa našo neusmiljeno/kruto totalitarno voljo [*feroce volontà*], bomo zasledovali s še večjo neusmiljenostjo/krutostjo [*con ancora maggiore ferocia*]« (cit. po Faye, 2010, str. 2). V tem kratkem odlomku vidimo, da gre za nepopustljiv, deciziven diskurz, vpet v napoved konsekventne mentalne in akcijske brutalnosti. Gentile leta 1930 v enciklopedičnem geslu uporabi sintagmo *lo Stato totalitario*.

29 V Španiji se totalitarno (*estado totalitario y misionero*) pojavi v *Fuero del trabajo* (Delavska listina oz.

ti zopet na drugačen način kakor nacisti (v nacističnem diskurzu je termin *totale Staat*, kar smo omenili v prvem delu članka, prvi uporabil pravnik Carl Schmitt novembra 1932). Razlikovanje med fašističnim in nacističnim diskurzom Faye ilustrira prek naslednje razlike: fašistični diskurz totalitarizma se povezuje z akcijo tako, da je *najprej akcija* (pohod nad Rim) in šele zatem pride do pripovedi, medtem ko je v NS ravno narobe: najprej imamo *totale Staat* in njeno genocidno govoričenje, šele nato – na podlagi diskurzivne vzmeti – sledi skok v akcijo. Ta drugi dispozitiv je po J.-P. Fayu bistveno bolj zatesnjen in je vanj teže prodreti, saj je v njem NS govorica normativna in proskriptivna.

Raziskovalec NS diskurza Berel Lang je v svojem delu z naslovom *Act and Idea in the Nazi Genocide* (1990) skiciral paradoks, po katerem *osebala-lažnivec* (npr. propagandist NS) poznavalsko zatrjuje nekaj, kar ni resnično, medtem ko njegov lingvistični izraz istočasno zatrjuje nekaj, kar za ta izraz ni resnično. Iz tega sledi, da že sam obstoj lingvističnega izraza demontira *lingvistično laž*, kakor Lang imenuje NS diskurz. V njenem postopku namreč moralna kršitev prevzame literarno obliko, zato je tudi NS diskurz sinonim za literarno figuro laganja – fiktivnega ubesedovanja.

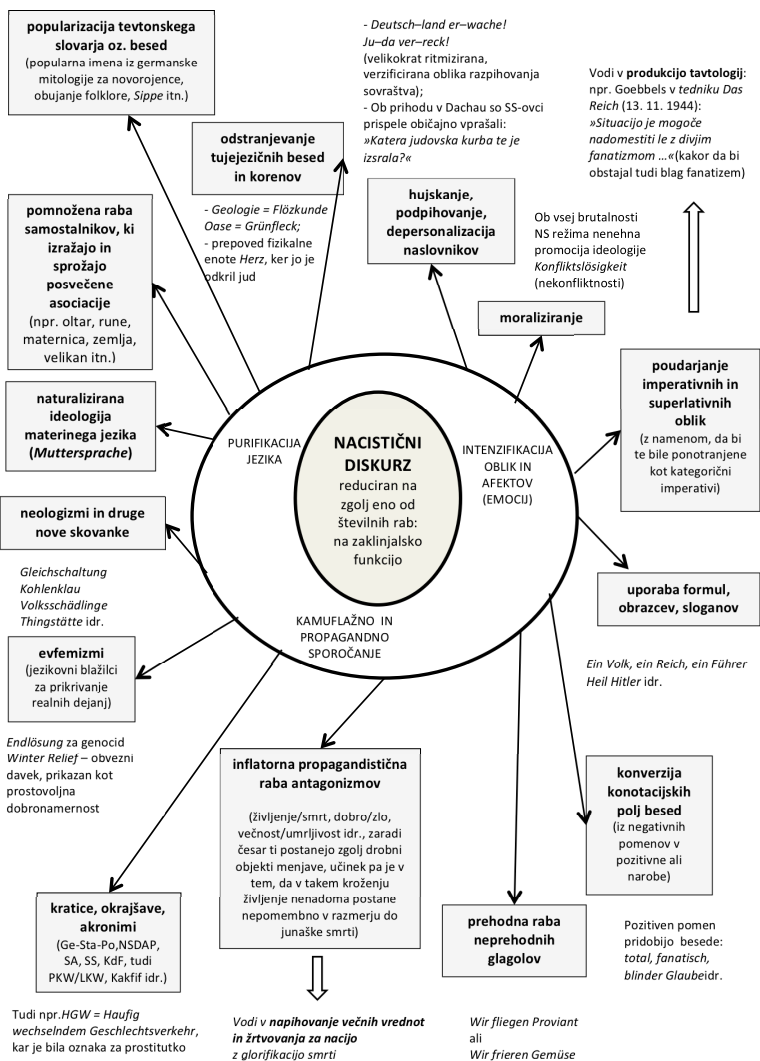
Diskurz tretjega rajha (nekaj njegovih značilnost je prikazanih na *Grafu 1*), zvest mračnjaštvu in skrivaštvu, kot sredstvo propagandistične retorike³⁰ in absurden prenašalec afektov množične hysterije, uničenja in smrti, je sam vzpostavljajl parametre za lastno percepcijo, saj ni dopuščal in ni imel predvidenih nobenih možnosti za lateralne vdore refleksije in objektivacije od nepooblaščenih drugih ali tretjih strani (prim. Doerr, 2002). Njegove besede niso bile uporabljane za premoščanje komunikacijskih razdalj, ampak kot trnki, ki so se – pretežno popolnoma nezavedno in mimogrede – zapičili v mehko sredico podzavesti poslušalcev (Grunberger, 1971, str. 410). Med vsemi raznolikimi rabami govora (komunikacijsko, argumentativno, apologetsko, inkantacijsko itn.) je diskurz tretjega rajha oz. *Nazi-Deutsch* ostajal skrčen zgolj na zaklinjalsko funkcijo (ibid.).

karta delavskih pravic) španskih falangistov, razpečevanem leta 1938.

30 Ko Martin Heidegger v bremenskih nagovorih govori o »fabrikaciji trupel« namesto o morilskih taboriščih, uporablja prav to morilsko govorico, tj. *Nazi-Deutsch*, katere pozaba oz. pometanje pod preprogo v vseh referenčnih korpusih po drugi svetovni vojni je po Lesliju Morrisu (2002) prav značilnost še trajajoče nezmožnosti za refleksijo globinskega emocionalnega delovanja morilske govornice, ki predstavlja – rekli smo že – čisto poseben in nezadostno raziskan sloj nemščine. Kar zadeva Heideggrovo kolaboracijo z NS, pa je zanimiva študija njegovega čilskega študenta Victorja Fariasa (1987, 129), v kateri avtor zapiše: »Za totalnost del, ki skušajo zmanjšati stopnjo Heideggrove kompromitacije z nacional-socializmom ali ki želijo v njem videti bolj globok in metafizičen pomen, je značilno sistematično prezrtje besedil, v katerih nas Heidegger obvešča o svoji nacistični veri, povezani z osebo Adolfa Hitlerja. Iracionalna in patološka uročenost, ki so ji podlegli številni Nemci, je bila tudi del Heideggrova.« (Prim. Bourdieu, 1988; Bourdieu in Wacquant, 2006; Faye, 2005; Sheehan, 1988)

Omejil se je na enosmerno postulirano (monološko) govorico, ki se je izživljala v obscenih absurdnostih jezikovne folklore, nemalokrat analne izvora.³¹

Graf 1: Nekaj temeljnih značilnosti nacistične govorice (graf je moj, narejen je s pomočjo sistematiziranja in primerjav kategorij različnih avtorjev: Doerr, 2002; Grunberger, 1971; Hutton, 1999, Klemperer, 1975; Michael, 2002; Morris, 2002)

31 Richard Grunberger (1971, str. 415) kot primer analne simptomatike omenja v nacistični govorici priljubljen akronim *Kakfif* (»Kommt auf keinen Fall in Frage«), ki dejansko pomeni »kakcc« (fekalije).

Jezikovna senzibilnost in intelektualna opremljenost pa sta judovskemu filologu Victorju Klempererju (1881–1960) omogočili, da je kot *opazovalec z udeležbo* za ves čas tretjega rajha beležil in analitično obravnaval to morilsko govorico, ki jo je sam imenoval *Lingua Tertii Imperii*.³² Njegova natančna opažanja so še posebej relevantna v luči nekaterih novejših sociolingvističnih in sociohistoričnih raziskav. Klemperer meni, da se sila NS diskurza ni prenašala na množice prek govorov razvpitih govornikov (Hitlerja, Goebbelsa) ali skozi nenehno medijsko podpihovane antisemitske diatribe, ampak predvsem skozi lingvistično afektirane, poudarjene izraze določenih besed,³³ pogovorne obrate in še zlasti skozi stavčno strukturo formul, ki so jih nacisti v neskončnost ponavljali in so tako mehanično in spontano postale utelešeni sestavni del kolektivne psihe, z Bourdieujem bi lahko rekli NS *habitusa* nemškega *Volkes* (gl. Klemperer, 1975, str. 26).

Ta habitus pa je bil usmerjen k dehumanizaciji, k sentimentalnim in evfemističnim jezikovnim rabam. V takšnem diskurzivnem dispozitivu, ki je od ljudi zahteval *viehischer Ernst* (živinsko resnost; izraz je nacističen), so bile za duhovičenje in humor vpeljane drakonske mere: za neprimerne politične šale je bila vpeljana smrtna kazen (gl. Grunberger, 1971, str. 165 in 419–430).³⁴ Humor je v razmerah zaostrene opresije nadomeščal že tako okrnjeno in zatrto mišljenje, zaradi česar ga političnim veljakom tretjega rajha nikdar ni uspelo popolnoma iztrebiti.

Sklep

NS univerzitetnih reform, kakor nas opozarja več avtorjev (Ingrao, 2010; Hartshorne, 1938; Grunberger, 1971), ne smemo imeti za reforme, ki so skušale izvesti karkoli dejansko vsebinsko oz. epistemično konsistentnega ali pozitivnega v diferenciranem in konsistentnem univerzitetnem, raziskovalnem ali pedagoškem polju (ker do tja niso mogle seči, so polja raje preprosto uničile), prej narobe, šlo je za niz med seboj velikokrat protislov-

32 Victor Klemperer je dele svojih dnevniških zapiskov, v katerih je zapisoval svoja opažanja o koruptibilnosti NS govornice, združene pod skupnim naslovom »LTI [*Lingua Tertii Imperii*], *Notizbuch eines Philologen*«, prvič objavil poleti 1947 (v tedanji Vzhodni Nemčiji, na zahodu je knjiga izšla šele leta 1966). Delo je reflektirano in mestoma z analitičnimi introspekcijami komentirana diagnostika nacističnih diskurzivnih perverzij in njihovih srhljivo učinkovitih družbenih rab. Gl. Brossat, 1996.

33 O pridevniku *totalno*, s katerim smo se že srečali, Victor Klemperer navaja, da je pridobil svojo občo sprejeto radikalno konotacijo v zelo različnih kontekstih: npr. v zapisu o »totalni izobraževalni situaciji« (*totale Erziehungssituation*) na NS dekliskih solah ali, drug primer, v izložbah z igračami je avtor opazil otroško igračo z napisom »totalna igra« (*das totale Spiel*). Gl. Klemperer, 1975, str. 334.

34 Richard Grunberger navaja, da so politične usmrtitve zaradi neprimerne obnašanja tudi na račun smrtnih obsodb zaradi šal med letoma 1940 in 1943 poskočile: na začetku vojne jih je bilo 926, čez tri leta pa že 5336 (ibid.).

nih *političnih* ukrepov in instrumentalizacij – tudi to je sistemska strategija –, v ozadju katerih je bil povsem pragmatičen politični vzgib z dvojnimi metodično programiranimi ciljem: *znebiti se nekaterih nevséčnih kategorij ljudi* (intelektualcev, kritično-refleksivnih subjektov, judov, subjektov – državljanov, ki zahtevajo svoje pravice, levice, naposled tudi žensk v javni sferi itn.) in *podrediti znanosti njihovi uporabni vrednosti in nadzoru s strani državno-političnih instanc*.

Te prikrite intence zelo lepo razgalja govor ministra za izobraževanje Bernharda Rusta na heidelberški slovesnosti leta 1936, kjer v nacistični kamuflačni govorici zatrdi, da nacionalni socializem ni v nasprotju z znanostjo, kolikor se ta ni odcepila od etničnih predpostavk, in še, da NS spoštuje »pravilno razumljeno objektivnost«³⁵, nasprotuje pa poskusom, da bi se to objektivnost nadomestilo z vrednotami, ki se odpovedujejo NS *Weltanschauung*, ki zagotavlja plodna tla za razvoj znanosti (Hartshorne, 1938, str. 228).

Literatura

- Bourdieu, P. (1988) *L'Ontologie Politique De Martin Heidegger*. Pariz: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. in Wacquant, L. (2006). Spol, govorica in simbolno nasilje. V Bourdieu, P. in Wacquant, L. *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij* (T. Kramberger in D. Rotar – ur.). Koper: Založba Annales. Str. 87–124.
- Brenner, H. (1980) *La politique artistique du national-socialisme*. Pariz: Maspero.
- Brossat, A. (1996) Résistance dans la langue (sklepna beseda). V Klemperer, V. *LTI, la langue du IIIe Reich*. Pariz: Éditions Albin Michel. Str. 363–373.
- Doerr, K. (2002). An Ideological Language of Exclusion, Domination, and Anihilation. V Michael, R. in Doerr, K. (2002) *Nazi-Deutsch/ Nazi German*. Westport & London: Greewood Press. Str. 27–46.
- Fariás, V. (1987) *Heidegger et le nazisme*. Pariz: Verdier.
- Faye, E. (2005) *Heidegger: L'introduction du nazisme dans la philosophie*. Pariz: Albin Michel.
- Faye, J.-P. (1972) *Langages totalitaires. Critique de la raison, l'économie, narrative*. Pariz: Hermann (ponatis 2004).
- Faye, J.-P. (2010). *Langages totalitaires, la crise, la guerre*. Cerisy-la-Salle: Colloque de Cerisy-la-Salle.
- Faye, J.-P. (2013) *L'État total selon Carl Schmitt. Ou comment la narration engendre des monstres*. Pariz: Germina.

35 Vrsta vroćih debat v tedanjem času je merila na konec znanosti ob odpovedi znanstveni objektivnosti.

- Goodrick-Clarke, N. (1985) *The Occult Roots of Nazism: The Ariosophists of Austria and Germany, 1890-1935*. Wellingborough: The Aquarian Press.
- Grunberger, R. (1971) *A Social History of the Third Reich*. London: Phoenix.
- Haar, I. in Fahlbusch, M. (ur.) (2004) *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1920-1945*. Oxford: Berghahn Books.
- Hartshorne, E. Y. (1938) The German Universities and the Government. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 200 (tematska številka: Freedom of Inquiry and Expression). Str. 210-234.
- Hitler, A. (1936) *Mein Kampf* (172. in 173. izdaja). München: Centralverlag der NSDAP. Dostopno na: <http://www.archive.org/download/Hitler-Adolf-Mein-Kampf/HitlerAdolf-MeinKampf-Band1Und2173.Auflage1936828S.ScanFraktur.pdf> (17. 7. 2013).
- Heiber, H. (1966) Walter Frank und sein Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschland. *Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte* 13. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Hutton, Ch. M. (1999) *Linguistics and the Third Reich. Mother tongue fascism, race and the science of language*. London & New York: Routledge.
- Iggers, G. G. (1997) *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Iggers, G. G. (2006) Refugee Historians from Nazi Germany: Political Attitudes towards Democracy. *Monna and Otto Weinmann Lectures Series* (14. 9. 2005). Dostopno na: <http://www.ushmm.org/research/center/publications/occasional/2006-02/paper.pdf> (28. 5. 2013).
- Ingrao, C. (2010) *Croire et détruire. Les intellectuels dans la machine de guerre SS*. Pariz: Librairie Arthème Fayard/Pluriel.
- John, et al. (1991) *Die Freiburger Universität in der Zeit des Nationalsozialismus*. Freiburg: Ploetz.
- Kater, M. (1974). *Das Abnenerbe der SS 1935-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*. Stuttgart: Deutsche Verlags-anhalt.
- Klemperer, V. (1975) *LTI: Notizbuch eines Philologen*. Leipzig: Reclam Verlag.
- Kramberger, T. (2013a) Figure antiintelektualizma s posebnim ozirom na formalno in neformalno pridobljena znanja. V Kelava, P. (ur.). *Neformalno učenje? Kaj pa je to?*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Str. 127-167.

- Kramberger, T. (2013b) Restrikcije na nemških univerzah pred nacističnim naskokom na oblast in med nacionalsocialistično konsolidacijo / Restrictions at German universities before the Nazi seizure of power and during the National Socialist consolidation. *Sodobna pedagogika*. 64/3. Str. 24–36.
- Kramberger, T. (2013c) Nemške univerze in njihova politika v obdobju nacionalsocializma: naklepna politizacija vednosti, antiintelektualizem in odprava avtonomije / German Universities and their Policy in the times of National Socialism: Deliberative Politicization of Knowledge, Anti-Intellectualism and Abolishment of Autonomy. *Sodobna pedagogika*. 64/4. Str. 30–49.
- Lixfeld, H. (1991) The Deutsche Forschungsgemeinschaft and the Umbrella Organizations of German *Volkskunde* during the Third Reich. *Asian Folklore Studies*. 50. Str. 95–116.
- Mac Lane, S. (1995) Mathematics at Göttingen under the Nazis. *Notices of the AMS*. 42/10. Str. 1134–1138.
- Mehring, R. (2009) *Carl Schmitt – Aufstieg und Fall. Eine Biographie*. München: Verlag C. H. Beck.
- Michael, R. (2002) The Tradition of Anti-Jewish Language. V Michael, R. in Doerr, K. *Nazi-Deutsch/Nazi German*. Westport & London: Greewood Press. Str. 1–24.
- Michael, R. in Doerr, K. (2002): *Nazi-Deutsch/Nazi German*, Westport & London: Greewood Press.
- Mosse, G. L. (2005) *Nacionalizem in seksualnost* (v prevodu Sonje Dular). Ljubljana: Založba /*cf.
- Morris, L. (2002) Foreword. V: Michael, R. in Doerr, K. *Nazi-Deutsch/Nazi German*. Westport & London: Greewood Press. Str. xi–xiv.
- Passet, R. (2000) *L'illusion néo-libérale*. Pariz: Fayard.
- Petropoulos, J. (2000) *The Faustian Bargain. The Art World in Nazi Germany*. London: Penguin Books.
- Remmert, V. R. (2004) Die Deutsche Mathematiker-Vereinigung im Dritten Reich: Krisenjahre und Konsolidierung. *DMV-Mitteilungen*. 12/3. Str. 159–177.
- Sheehan, M. (1988) Heidegger and the Nazis. *The New York Review of Books*. XXXV/10 (16. Junij). Str. 38–47.
- Stephensen, J. (1990) Women and the professions in Germany, 1900–1945. V Cocks, G. in Jarausch, K. (ur.). *German professions, 1800–1950*. New York: Oxford University Press. Str. 270–288.
- Szöllösi-Janze, M. (2001) *Science in the Third Reich*. Oxford, New York: Berg.